Jerzy Krawulski

STRONNICTWO DEMOKRATYCZNE A PROBLEMY ORGANIZACJI MŁODZIEŻOWEJ W LATACH 1945-1965

1. Uwagi wstępne

Reaktywowanie działalności powstałego w 1939 r. Stronnictwa Demokratycznego na terenach wyzwolonych w 1944 r. postawiło przed nim zasadniczy problem: czy podjąć obok prac organizacyjnych wśród dorosłego społeczeństwa także pracę nad utworzeniem własnej bazy młodzieżowej oraz jaki ma być związek między organizacją młodzieżową a Stronnictwem?

Stronnictwo Demokratyczne w czasie swego istnienia nie zaniedbywało tworzenia własnego zaplecza młodzieżowego. W okresie międzywojennym w 1937 r. niemal równolegle z powstawaniem Klubów Demokratycznych tworzono Sekcje Młodych Klubów. Obejmowały one swym zasięgiem część młodzieży, która znajdowała się poza wpływami Komunistycznego Związku Młodzieży Polskiej, OMTUR czy ZMW „Wici" oraz tych, którzy nie znajdowali dla siebie miejsca w organizacjach sanacyjnych, endeckich czy profaszystowskich. Była to najczęściej młodzież wywodząca się ze środowisk mieszczańskich, drobnomieszczańskich, rzemieślniczych, inteligencji urzędniczej i wolnych zawodów. Elementem łączącym te zróżnicowane często politycznie i ideologicznie grupy była chęć przeciwstawienia się postępującej faszyzacji kraju, pauperyzacji, grożącemu bezrobociu, nieprawidłowościom w życiu politycznym, społecznym i kulturalnym. Podstawowym zadaniem Sekcji Młodych było zsynchronizowanie ideowe i organizacyjne tych wszystkich środowisk dla pełniejszego podjęcia walki o naprawę panujących stosunków[1].

---

[1] Szerzej na temat Sekcji Młodych Klubów Demokratycznych zob. K. Guzicki, Droga do socjalizmu, „Pokolenia" 1964, nr 2-3, s. 98-102; J. Grzędziński, Geneza Sekcji Młodych Klubów Demokratycznych, „Pokolenia" 1964, nr 1, s. 44-46; Materiały do historii Klubu Demokratycznego i Stronnictwa Demokratycznego w latach 1937-1939. Wstęp L. Chajn, W-wa 1964.

Proces konsolidacji postępowych kół młodzieżowych został przerwany wybuchem II wojny światowej i okupacją hitlerowską ziem polskich. Wtedy na plan pierwszy wysunęła się kwestia walki z okupantem, zaś spory ideologiczne i kwestie społeczne zostały jakby odsunięte na plan dalszy.

Stronnictwo Demokratyczne od początku aktywnie przystąpiło do prac konspiracyjnych. Nie czyniono jednak do połowy 1942 r. próby stworzenia własnej organizacji młodzieżowej. Dopiero rozłam w konspiracyjnym SD jaki nastąpił w lipcu 1943 r., który doprowadził do formalnego powstania dwu organizacji - Stronnictwa Demokratycznego na czele z Jerzym Makowieckim i Stronnictwa Polskiej Demokracji kierowanego przez Romualda Millera na nowo uzewnętrznił konieczność utworzenia organizacji młodzieżowej. Właśnie ze strony SPD wyszła inicjatywa utworzenia Wydziału Młodzieżowego, który przyjął nazwę Ruch Młodej Demokracji[2]. W szeregach tej organizacji znalazła się młodzież o nastawieniu bardziej radykalnym, która podobnie jak R. Miller i całe SPD krytycznie odnosiła się do rządu emigracyjnego z jego ekspozyturami krajowymi i była skłonna pójść na współpracę z polską lewicą. RMD nie posiadał w zasadzie jakichś wyodrębnionych zadań, stanowił część składową SPD, o czym świadczyło m.in. to, iż w kierownictwie Stronnictwa znajdowali się czołowi jego przedstawiciele, jak Andrzej Klimowicz i Leszek Guzicki.

Wyrazem realizacji sojuszu z polską lewicą było przystąpienie w 1944 r. Ruchu Młodej Demokracji do Koła Młodzieży przy Prezydium Krajowej Rady Narodowej oraz później w lipcu 1944 r. do Centralnego Komitetu Młodzieży, grupującego organizacje młodzieżowe polskiej lewicy (ZWM, ZMS). Krok ten oznaczał zerwanie z prolondyńskim obozem politycznym i przygotował młodzież do przeobrażeń mających nastąpić w Polsce po wyzwoleniu.

Cenzurę początkową artykułu wyznacza powstanie Związku Młodzieży Demokratycznej, zaś w roku 1965 ostatecznie rozwiązano kwestię młodzieżową w SD. Wprawdzie w początkach lat osiemdziesiątych podjęto próbę ponownego utworzenia ZMD, ale na skutek negatywnego stanowiska SD zakończyła się ona niepowodzeniem.

2. Stronnictwo Demokratyczne a Związek Młodzieży Demokratycznej (1945-1948)

Złożenie podpisu przez Stronnictwo Demokratyczne pod Manifestem PKWN oraz formalne zapoczątkowanie działalności organizacyjnej na ziemiach wyzwolonych postawiło SD na nowych pozycjach politycznych. Znalazło się ono w gronie tych partii i stronnictw, które podjęły starania o zbudowanie państwa na nowych podstawach ustrojowych. Można to było osiągnąć m.in. poprzez pozyskanie dla tej koncepcji nie tylko dorosłego społeczeństwa, ale przede wszystkim młodzież. Ona bowiem miała stanowić awangardę w walce o przeobrażenia w kraju oraz stanowić przyszłą kadrę kierowniczą w różnych sferach życia społeczno-politycznego, gospodarczego i kulturalnego.

[2] Zob. szerej J. Krawulski, Ruch Młodej Demokracji w okresie okupacji, „Zeszyty Historyczno-Polityczne SD" (dalej: „ZH-P SD"), 1981, z. 4(31), s. 59-68.

Dlatego też od początku prawie wszystkie działające partie i stronnictwa polityczne przykładały dużą wagę do pozyskania młodzieży. Jedną z dróg było tworzenie przez partie robotnicze i stronnictwa ludowe własnych organizacji młodzieżowych.

Stronnictwo Demokratyczne na początku działalności takich starań nie podjęło. Nie oznaczało to, iż w SD nie doceniono problemu młodzieży. Przyczyna leżała w trudnościach natury organizacyjnej, Stronnictwo powstawało bowiem na tych ziemiach, gdzie tradycje ruchu demokratycznego z okresu międzywojennego były znikome (np. lubelskie, rzeszowskie) lub dotyczyło ziem na których przedwojenne SD nigdy się nie pojawiło (np. olsztyńskie, białostockie). Stąd w pierwszych miesiącach szczególnie dużo uwagi poświęcono powstawaniu zrębów organizacyjnych Stronnictwa, spychając na dalszy plan sprawę tworzenia własnej organizacji młodzieżowej.

Działające po II wojnie światowej organizacje młodzieżowe spajała wspólnota politycznych powiązań i generalne założenia ideologiczne. Wiele jednak było elementów różniących je. Różne bowiem były tradycje, do których nawiązywały, istotne różnice wykazywały programy i praktyka w pracy ideowo-wychowawczej. Mimo tych różnic istniał jeden element wspólny dla wszystkich związków, który ukierunkowywał ich działalność. Elementem tym była akceptacja dokonujących się w Polsce przemian ustrojowych. Zakres przeobrażeń społeczno-politycznych, jak również sposób wprowadzania ich w życie poszczególne związki, podobnie jak patronujące im partie polityczne, widziały wprawdzie nieco odmiennie, jednak generalnie stały na stanowisku, iż przyszła Polska musi być państwem zupełnie odmiennym od tego, które upadło w 1939 r.

Zdawano sobie sprawę, że realizacja tych zamierzeń nie będzie sprawą łatwą zarówno w aspekcie politycznym, ze względu na istnienie poważnych sił opozycyjnych, jak i ekonomicznym, z powodu ogromu zniszczeń wojennych. Dlatego też związki młodzieżowe przyjęły jakby dwupłaszczyznową działalność. Z jednej strony starały się przygotować swych członków do walki z politycznymi przeciwnikami, z drugiej zaś mobilizować do pracy zmierzającej do likwidacji zniszczeń wojennych i odbudowy kraju[3].

Poczynaniom tym sprzyjały warunki, jakie zaistniały w wyzwolonej Polsce. Nowy ustrój społeczny, którego zręby zaczęto budować, stwarzał realną możliwość realizacji postulatów zgłaszanych przez młode pokolenie w okresie międzywojennym. Należało więc zespolić wszystkie postępowe siły młodego pokolenia dla szybkiej odbudowy kraju, gdyż jak słusznie rozumowano, była to jedyna droga dla ugruntowania przemian politycznych, umocnienia siły i niezależności państwa, podniesienia jego prestiżu na arenie międzynarodowej.

Widziano potrzebę a nawet konieczność współpracy związków i organizacji młodzieżowych. Stąd za sprawą pilną uznano powołanie do życia instytucji koordynującej inicjatywy i działania trzech podówczas istniejących związków (ZWM, OM TUR, ZMW „Wici"). Stała się nią powstała 6 listopada

---

[3] B. Hildebrandt, Charakter i przemiany ruchu młodzieżowego w Polsce Ludowej, „Pokolenia", 1974, nr 2/46, s. 11-12.

1944 r. w Lublinie Stała Komisja Porozumiewawcza Organizacji Młodzieżowych. W czerwcu 1945 r. skład Komisji został rozszerzony o przedstawiciela powstającego Związku Młodzieży Demokratycznej.

Powstanie ZMD dopiero w połowie 1945 r. w znacznym stopniu utrudniło mu przyszłą działalność. Związek zastał bowiem już ukształtowane struktury w ruchu młodzieżowym, co znacznie zawęziło bazę rekrutacyjną. Wprawdzie ZMD docierał do tych kręgów społeczeństwa, które były trudno dostępne dla istniejących już związków, tym niemniej możliwości pozyskania nowych członków były znacznie ograniczone. To m.in. przesądzało o fakcie, iż ZMD przez cały okres istnienia był najsłabszym ogniwem wśród demokratycznych organizacji młodzieżowych.

Stronnictwo Demokratyczne od początku działalności powojennej widziało konieczność objęcia swą działalnością także młodzież. Jednak trudności organizacyjne, ograniczony zasięg terytorialny Stronnictwa, powodowały, iż problem też stał się aktualny dopiero w początkach 1945 r. Znalazło to swój wyraz w pierwszym powojennym statucie z 28 lutego 1945 r., który w § 1 art. 5 stwierdzał: „Stronnictwo w celach wychowawczo-politycznych organizuje Kluby Demokratyczne oraz Związki Młodzieży Demokratycznej"[4]. Z dalszych artykułów Statutu wynika, że członkiem SD mógł być każdy obywatel Rzeczypospolitej Polskiej, który ukończył 15 lat i wyznawał zasady demokratyczne. Zastanawiająca jest niska granica wieku członków Stronnictwa. Wynikało to z faktu, że w szeregach Stronnictwa obok starszego pokolenia znalazły się liczne rzesze młodzieży pracującej, szkolnej i studiującej.

Inicjatywa tworzenia związków młodzieżowych należała centralnie do Zarządu Głównego (§ 7, art. 11 p. 14) a w terenie do Zarządów Wojewódzkich (§ 11 art. 2 p. 4)[5]. Oznaczało to analogię do okresu przedwojennego Stronnictwa, kiedy to Sekcja Młodych była integralną częścią Klubów i Stronnictwa.

Te formy pracy z młodzieżą okazały się niewystarczające. Domagała się tego sama młodzież jak i kierownictwo SD również pragnęło wzorem innych partii politycznych rozszerzyć swe wpływa w młodym pokoleniu. Stąd decyzja Zarządu Głównego SD z 1 czerwca 1945 r. o powołaniu Związku Młodzieży Demokratycznej, organizacji młodzieżowej opartej na ideologii Stronnictwa Demokratycznego. Zjazd konstytucyjny odbył się 31 sierpnia 1945 r. w Izabelinie k. Warszawy, w czasie którego wybrano Zarząd Główny ZMD[6]. W wydanym 20 września 1945 r. okólniku Zarząd Główny SD polecał swym in-

---

[4] Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej. Część I. Wybór dokumentów z lat 1944-1949, W-wa 1968, s. 26.

[5] Tamże, s. 31 i 33.

[6] W skład ZG SD weszli: R. Wojdak - prezes, K. Różański - wiceprezes, M. Biskupska - sekretarz, T. Powiertowski - skarbnik, S. Mroczek - kier. gospodarczy oraz członkowie - A. Klimowicz, L. Guzicki, którzy równocześnie byli członkami ZG SD. Tamże, s. 46.

stancjom wojewódzkim wydzielenie spośród członków młodzież i powołać tymczasowe Zarządy Okręgowe ZMD, które powinny rozpocząć pracę organizacyjną w terenie.

Taki sposób utworzenia ZMD sugerował jednoznacznie, że twórcą Związku Młodzieży Demokratycznej było Stronnictwo Demokratyczne, które jakby drogą polecenia partyjnego „nadawało tej akcji charakter roboczo-organizacyjny"[7]. Wprawdzie A. Rajewski[8] sugeruje, jakoby przed decyzją ZG SD z 1 czerwca 1945 r. podejmowane były spontaniczne próby tworzenia Związku w różnych rejonach kraju, ale brak na ten temat źródeł nie pozwala na utrzymanie tego twierdzenia za prawdziwe. Stąd należy przyjąć, że jedynym inicjatorem powołanie do życia ZMD było Stronnictwo Demokratyczne.

Stronnictwo Demokratyczne poświęcało wiele uwagi kwestii wychowania młodego pokolenia. W uchwalonych przez I Zjazd Rady Naczelnej tezach programowych (20-23 stycznia 1946 r.) stwierdzono, że SD „zmierzać będzie do usunięcia z systemu wychowania tego wszystkiego, co może wytworzyć w młodzieży poczucie małowartościowości, strachu, upokorzenia i nienawiści, jak też niezdrowego elitaryzmu i gloryfikacji panowania człowieka nad człowiekiem"[9]. Dalej pisano, że należy przeciwstawić się próbom faszyzmu, szowinizmu rasowego. Ponieważ okres okupacji jednoznacznie dowiódł, iż młodzież wykazała hart ducha, dojrzałość i patriotyzm daje to jej w pełni prawo do „samodzielnego organizowania się w demokratycznych związkach młodzieży i do udziału tych związków w życiu politycznym".

Istotne zmiany odnośnie zagadnienia młodzieży znalazły się w nowym statucie Stronnictwa uchwalonym przez styczniowe posiedzenie Rady Naczelnej a zatwierdzonym na II Kongresie (15 lipca 1946 r.). W czasie obrad Kongresu statut m.in. rozszerzono o rozdział VII zatytułowany „Stosunek władz Stronnictwa Demokratycznego do organizacji młodzieżowych", należy do kompetencji Centralnego Komitetu, który także zatwierdza ich statut i deklarację ideową. Ponadto przedstawiciele Stronnictwa wszystkich szczebli biorą udział w zebraniach zarządów wojewódzkich, powiatowych i lokalnych organizacji młodzieżowych z prawem zabierania głosu. Jeśli wobec uchwał zarządów oraz wszelkich organów organizacji młodzieżowych został zgłoszony sprzeciw przedstawiciela Stronnictwa Demokratycznego to ulegają one zawieszeniu i wymagają zatwierdzenia właściwego Komitetu SD. Ponadto przedstawiciele organizacji młodzieżowych winni zasiadać w odpowiednich organach Stronnictwa od władz centralnych poczynając[10]. O dalszej ingerencji SD w życie organizacji młodzieżowej świadczą m.in. na-

---

[7] J. Mizia, Przyczynek do dziejów Związku Młodzieży Demokratycznej na Dolnym Śląsku, „Pokolenia", 1971, nr 4/36, s. 52.

[8] A. Rajewski, Uwagi na temat genezy i działalności Związku Młodzieży Demokratycznej, „ZH-P SD, 1978, nr 19, s. 117.

[9] Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej, dz. cyt. s. 58.

[10] Np. w grudniu 1946 r. powołano do Rady Naczelnej pięciu przedstawicieli ZMD (W. Choiński, J. Szałkowski, W. Smiśniewicz, J. Łapińska, W. Wilamowski, zaś w czerwcu 1947 r. w składzie Centralnego Komitetu ZMD miało dwóch reprezentantów (J. Szałkowski, W. Choiński).

stępujące sformułowania: „§ 128. Zarządy Powiatowe i wojewódzkie organizacji młodzieżowych obowiązane są składać co dwa miesiące sprawozdania ze swej działalności Komitetom Powiatowym względnie Wojewódzkim Stronnictwa. Takie same sprawozdania Zarząd głównych organizacji młodzieżowych składa Centralnemu Komitetowi co trzy miesiące. § 129. Komisja Centralna Rewizyjna oraz Woj. Komisje Rewizyjne Stronnictwa Demokratycznego mają prawo dokonać kontroli gospodarczej i finansowej organizacji młodzieżowej. § 130. Kandydaci organizacji młodzieżowej do ciał samorządowych i parlamentarnych wymagają zatwierdzenia przez Komitet Wojewódzki względnie Centralny Komitet Stronnictwa Demokratycznego"[11].

Takie ujęcie statutowe spowodowało, że Związek Młodzieży Demokratycznej formalnie niezależna organizacja, posiadająca swój własny statut, założenia ideowe oraz własne struktury organizacyjne był w pełni podporządkowany Stronnictwu Demokratycznemu. Analizując statut SD dochodzi się do wniosku, że ZMD nie pozostawiono żadnej możliwości samodzielnego działania jakby obawiając się możliwości wyłamania się spod wpływów i kontroli Stronnictwa, co mogło w konsekwencji doprowadzić do utraty więzi SD z tą częścią młodzieży, która znalazła się w szeregach Związku[12].

W świetle wydarzeń jakie miały miejsce w ZMD w połowie 1946 r. obawy te były uzasadnione. W tym czasie w Związku ujawniło się kilka orientacji politycznych. Część członków orientowała się na przedwojenny Związek Polskiej Młodzieży Demokratycznej, część na zwolenników reform socjalizmu, wreszcie jeszcze inni jawnie popierali opozycję S. Mikołajczyka. Wobec indolencji Zarządu Głównego ZMD w czasie obrad delegatów Związku w lipcu 1946 r. dyskusja wykazała bardzo duże rozbicie delegatów. Świadczyły o tym głosy od aprobujących, w pełni program bloku demokratycznego aż po pełną akceptację koncepcji mikołajczykowskich. Tak duże rozbieżności doprowadzały do tego, iż nie udało się wybrać ZG ZMD a w jego miejsce został powołany 5-osobowy Centralny Komitet Organizacyjny ZMD.[14] Pozytywnym efektem zjazdu lipcowego było postanowienie o konieczności zwołania narady władz centralnych Stronnictwa z przedstawicielami ZG ZMD w celu wyjaśnienia zaistniałej sytuacji. Narada taka wkrótce się odbyła, na której ówczesny sekretarz Stronnictwa Leon Chajn krytycznie ocenił całokształt działalności ZMD zarzucając Związkowi brak współpracy z SD,[14] niewidoczność Związku w akcjach rządowych, niedostateczną pracę wychowawczą z aktywem i rzeszami członkowskimi, wreszcie wadliwość statutu.

---

[11] Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej, dz. cyt., s. 117-118.

[12] Obawa ta była spowodowana faktem, iż ZMD orientowało się na pozyskanie dla nowego ustroju części młodzieży związanej w czasie okupacji z AK. Młodzież ta, jak prawdopodobnie sądzono w kierownictwie SD, mogła wywierać negatywny wpływ na ideologię i działalność ZMD. L. Guzicki, Droga do socjalizmu, dz. cyt., s. 100; G. Słabek, ZMD - rodowód, powstanie i działalność ZMD w latach 1945 - 1946, „Pokolenia", 1969, nr 4/28, s. 13.

[13] Tamże, s. 16-18.

[14] W czasie narady lipcowej ZMD niektórzy delegaci (np. z Łodzi, Wrocławia, Kielc) akcentowali słabą pomoc Stronnictwa dla Związku z czym zgodził się uczestniczący w naradzie M. Arczyński.

31 lipca 1946 r. Centralny Komitet Organizacyjny ZMD skierował do Zarządu Okręgowego ZMD w Warszawie pismo, w którym m.in. stwierdzono: „Na skutek dotychczasowego stanu prac organizacyjnych i przebiegu zjazdu aktywistów ZMD decyzją Prezydium Centralnego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego rozwiązany został Zarząd Główny ZMD oraz Zarządy Okręgów na terenie całego kraju z wyjątkiem okręgów Poznań i Szczecin"[15]. Dalej w piśmie podawano, że pełnomocnikiem ZMD na okręg warszawski został W. Smiśniewicz, któremu należy przekazać pełną dokumentację i że jedynie on jest upoważniony do reprezentowania ZMD.

W ślad za tym 10 sierpnia 1946 r. Centralny Komitet Organizacyjny ZMD skierował do Woj. Komisji Porozumiewawczych i Okręgowych Zarządów ZMD pismo następującej treści: „W związku z dotychczasowym przebiegiem prac organizacyjnych Związku Młodzieży Demokratycznej zaszła konieczność przeprowadzenia reorganizacji władz związkowych. W tym celu wyłoniony został Centralny Komitet Organizacyjny ZMD, który jest wyłącznie upoważniony do występowania we wszystkich dotyczących ZMD sprawach w skali centralnej. Równocześnie rozwiązane zostały Zarządy Okręgu, przy czym mianowani zostaną pełnomocnicy CKO ZMD, którzy będą wyłącznie upoważnieni do reprezentowania interesów ZMD w poszczególnych okręgach, a których zadaniem będzie jak najszybsze powołanie Wojewódzkich Komitetów Organizacyjnych"[16].

Jak w świetle tych wydarzeń wyglądała sytuacja w poszczególnych okręgach? Informował o tym protokół z posiedzenia CKO z 20 września 1946 r., z którego wynika, że w niektórych ośrodkach SD dokonano samodzielnego rozwiązania instancji wojewódzkich ZMD lub Zarządy Okręgowe ustąpiły same (np. w Szczecinie i Olsztynie). We Wrocławiu, Bydgoszczy i Łodzi reorganizacja władz dokonana została odgórnie przez CKO, który powołał tam swych pełnomocników. Natomiast w woj. katowickim w początkach 1946 r. organizacja wojewódzka rozpadła się, a większość członków przeszła do Stronnictwa Pracy. W Krakowie natomiast nie przyjęto do wiadomości decyzji Prezydium CK SD z sierpnia 1946 r. o zawieszeniu w czynnościach władz ZMD okręgu krakowskiego. Grupa krakowska obok grupy łódzkiej należała zresztą na zjeździe lipcowym ZMD do najostrzej atakujących dotychczasową działalność Związku i w efekcie poważna część członków wystąpiła z ZMD wstępując do Związku Niezależnej Młodzieży Socjalistycznej[17].

Ostatecznie Centralny Komitet Organizacyjny ZMD odniósł sukces. Udało się bowiem w okresie od lipca do listopada 1946 r., tzn. do Zjazdu ZMD, przełamać wewnętrzne rozbicie, oczyścić szeregi z grup opozycyjnych oraz przygotować do zatwierdzenia nowy statut i koncepcję deklaracji ideowo-programowej.

---

[15] G. Słabek, ZMD - rodowód, dz. cyt., s. 19.

[16] Tamże.

[17] Tamże, s. 20; CA KC PZPR. ZMD. Sprawozdanie CKO na Walny Zjazd ZMD, sygn. 415/1, s. 57.

Wprawdzie ZMD formalnie istniało od czerwca 1945 r. to jednak dokumenty Związku w postaci statutu i deklaracji ideowo-programowej zostały przyjęte na Walnym Zjeździe ZMD 3 listopada 1946 r.

Odnośnie interesującej nas problematyki, tzn. stosunków między ZMD a Stronnictwem Demokratycznym w statucie czytamy: „§ 3. Związek Młodzieży Demokratycznej ma na celu zrzeszanie młodzieży polskiej, rozpowszechnianie wśród niej i pogłębianie postępowej myśli demokratycznej, opartej o Deklarację Ideową ZMD oraz o program Stronnictwa Demokratycznego"[18]. W § 5 statutu stwierdza się, że rekomendacji do ZMD mogą udzielać dwaj członkowie Związku lub Stronnictwa Demokratycznego. W praktyce umożliwiało to Stronnictwu tworzenie kół ZMD tam, gdzie dotychczas on nie istniał.

Część sformułowań statutu określała prawo „wyłączności" Stronnictwa wobec ZMD, gdyż w § 9 była mowa o tym, że członek ZMD może należeć do Stronnictwa Demokratycznego, a równocześnie zakazuje mu się należenia do innej organizacji młodzieżowej czy stronnictwa politycznego. Ponadto praw członkowskich ZMD mógł pozbawić Komitet Powiatowy, Miejski, Wojewódzki lub Centralny SD. Obrady ZMD i jego gremiów kierowniczych były kontrolowane przez odpowiednich przedstawicieli Stronnictwa, musiały one okresowo składać sprawozdania odpowiednim instancjom SD oraz komisje rewizyjne centralne i wojewódzkie były uprawnione do kontroli gospodarczej i finansowej odpowiednich komitetów ZMD. Statut zabezpieczał wreszcie wpływ Stronnictwa na przebieg i treść ustaleń Zjazdu Walnego, gdyż zgodnie z § 16 brali w nim udział z głosem decydującym członkowie CK SD. O decydującej roli SD w działalności ZMD decydował § 76, w którym stwierdzono: „Statut niniejszy wchodzi w życie po uchwaleniu przez Zjazd Walny i podlega zatwierdzeniu Komitetu Centralnego Stronnictwa Demokratycznego"[19].

30 listopada 1947 r. wprowadzono uzupełnienia do statutu dodając nowy 12 rozdział. Dotyczył on komitetów akademickich, powiatowych i miejskich. Odnośnie stosunków między SD a ZMD stwierdzono, że w Walnym Zebraniu Środowiska Akademickiego oraz w zjazdach powiatowych ZMD przewidziany jest udział przedstawiciela odpowiedniego komitetu SD. Równocześnie instancje powiatowe ZMD były uprawnione do delegowania swego przedstawiciela, będącego członkiem SD, do komitetu powiatowego Stronnictwa.

Prace nad ostatecznym kształtem deklaracji ideowej ZMD zostały zakończone 3 listopada 1946 r. na Walnym Zjeździe Związku. Pierwsze sformułowania tego dokumentu zostały uchwalone już na zjeździe w Izabelinie w 1945 r. Istotny wkład w jego końcowe sformułowania miały także tezy ZMD w Łodzi[20]. Deklaracja ideowa ZMD „precyzuje stanowisko Związku wobec

---

[18] Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej, dz. cyt., s. 123.

[19] Tamże, s. 130.

[20] ZMD a rzeczywistość polska. Tezy koła łódzkich aktywistów ZMD na Zjazd Wojewódzki Stronnictwa Demokratycznego w Łodzi dnia 28 października 1945 r., „Tygodnik Demokratyczny". Organ SD w Łodzi, nr 21 z 4.XI. 1945 r.

najżywotniejszych problemów życia społecznego i politycznego, która zarówno tłumaczy przyczyny dotychczasowej linii jak i określa jasno i niedwuznacznie drogę, którą organizacja będzie kroczyła"[21] pisano na łamach „Młodej Demokracji".

Deklaracja ideowa w początkowej części przypominała wkład młodzieży polskiej w walce z faszyzmem. „W walkach leśnych i zamachach ulicznych, pod Lenina i pod Cassino, w szeregach AK, AL, BCh i Wojska Polskiego młodzież bez różnicy przekonań krwawiła za istnienie wolnej ojczyzny"[22]. W walce tej rodziła się jednak koncepcja Polski nowej „zdrowej gospodarczo i sprawiedliwej". Po wojnie przed ruchem młodzieżowym stanęły nowe zadania, których najważniejszym celem było wykształcenie u młodzieży właściwych postaw obywatelskich, pracy dla ojczyzny, zgodnej i solidarnej pracy nad odbudową i podniesieniem stanu gospodarczego i kulturalnego Polski. Właśnie taką organizacją, dążącą do zespolenia młodzieży wokół odbudowy, zarówno materialnej jak i moralnej kraju pragnął być ZMD. „Związek Młodzieży Demokratycznej pragnie być placówką w tej walce o nową młodzież, o nowego obywatela" - stwierdzono w Deklaracji.

Wśród kwestii wysuwanych przez twórców Deklaracji do realizacji w warunkach suwerennego państwa polskiego do najważniejszych zaliczano:

1. utrwalenie niepodległości opartej o granice na Odrze i Nysie;
2. wprowadzenie ustroju politycznego opartego o zasady zawarte w konstytucji z 1921 r., bowiem tylko „rozumny parlamentaryzm może zapewnić narodowi udział zarówno w obowiązkach jak i prawach";
3. oparcie polityki zagranicznej na przyjaźni z wszystkimi demokratycznymi państwami świata. Omawiając zaś stosunek do ZSRR i innych państw socjalistycznych stwierdzono, że należy „wpoić rozumowe jak i ugruntować uczuciowo w całym narodzie głębokie przeświadczenie, że zarówno położenie geopolityczne, jak i wspólnota słowiańskiej krwi nakazują nam prawdziwą, szerszą, trwałą przyjaźń ze Związkiem Radzieckim, która musi być wyrażoną w ścisłym przymierzu obu państw";
4. w dziedzinie gospodarczej postulowano konieczność doprowadzenia do końca reform w rolnictwie i przemyśle, stworzenie podstaw do pełnej niezależności gospodarczej Polski. „Należy również uspołecznić życie gospodarcze do granic, które nie zagrażają rozwojowi ustawowo określonej inicjatywy prywatnej" - pisano w Deklaracji;
5. zapewnienie wolności osobistej, wolności słowa i sumienia, tolerancji wyznań i przekonań politycznych oraz wolności zrzeszania się. „Stwierdzono jednak przy tym - dodawano - że nadużywanie tej wolności przeciw państwu i demokracji jest zbrodnią";
6. kultura i oświata winny charakteryzować się pełną demokratyzacją, stworzeniem bezpłatnego, publicznego, jednolitego szkolnictwa oraz należy wprowadzić wszechstronną pomoc państwa dla młodzieży. Podstawą demo-

---

[21] W naszych oczach, „Młoda Demokracja", nr 1 z 10.I.1947.

[22] Wszystkie cytowane fragmenty Deklaracji Ideowej zob. Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej, dz. cyt., s. 119-123.

kratyzacji szkół wyższych winna być reforma studiów, odrzucenie w nich poglądów konserwatywnych oraz wyeliminowanie „społecznego i politycznego zacofania".

W zakończeniu Deklaracji czytamy: „Podstawą naszej dzisiejszej walki o lepsze jutro jest wiara w postęp i dlatego pragniemy, by ideologia nasza nie kostniała. Wierzymy, że dla realizacji naszej ideologii konieczne jest wytwarzanie postawy krytycznej, lecz twórczej wobec problemów rzeczywistości. Walczymy w nadziei, że walką swoją przyczynimy się do utrwalenia pokoju świata i osiągnięć demokracji politycznej, społecznej i gospodarczej.

Wspólna więź ideowa łącząca nas ze Stronnictwem Demokratycznym będzie nam w tej walce pomocą".

Trudno w pełni określić Deklarację jako autentyczną platformę ideowo-polityczną ZMD. Należy raczej zgodzić się z sugestią zawartą na łamach „Młodej Demokracji" kiedy pisano: „Tak więc deklaracja jest manifestem walki o nowego człowieka. Manifest ten z całą pewnością oświetla zasadnicze postulaty, których wypełnienia uważa ZMD - mówiąc słowami deklaracji - nie tylko za warunek postępu społecznego i politycznego, ale również za warunek istnienia suwerennego Państwa Polskiego"[23].

Obrady Walnego Zjazdu zamknęły ostatecznie spory ideowe w Związku i dały pełną możliwość wejścia do współpracy z pozostałymi organizacjami młodzieżowymi bloku demokratycznego[24].

Walny Zjazd i jego rezultaty przyczyniły się do stabilizacji wewnętrznej Związku i umożliwiły intensywniejszą akcję propagandową na rzecz rozszerzenia szeregów członkowskich. Przyrost ilościowy członków jest również wielkość wojewódzkich organizacji nie mogły jednak zadowalać ZMD oraz kierownictwa SD. Wiele organizacji wojewódzkich miało niekiedy charakter symboliczny. Np. w woj. wrocławskim w lipcu 1948 r. było zaledwie 425 czł., białostockim - 133, gdańskim - 349, lubelskim - 330, olsztyńskim - 68, rzeszowskim - 293, szczecińskim = 361[25]. Jedynie dwie organizacje wojewódzkie - poznańska i katowicka - mogły wykazać się większą liczbą członków. ZMD w Poznańskiem 3 czerwca 1948 r. liczyło 76 kół i 2953 czł., zaś organizacja katowicka zrzeszała 1320 czł.[26]. Ogółem w kra-

---

[23] W naszych oczach, „Młoda Demokracja", nr 1 s. 10.I.1947.

[24] 6 listopada 1947 r. na posiedzeniu przedstawicieli prezydiów czterech związków młodzieżowych podpisano protokół o rozciągnięciu umowy o współpracy na ZMD. Wkrótce Związek opublikował Deklarację Solidarności ZMG. G. Słabek, Działalność Głównego Komitetu Wykonawczego ZMD 1946-1948, „Pokolenia" 1970, nr 2/30, s. 83.

[25] Cz. Kozłowski, Związek Młodzieży Polskiej - początki, „Pokolenia", 1966, nr 4/16, s. 7-41, tab. 2; I Sesja historyków i Komisji Historycznej WKOM we Wrocławiu, „Pokolenia", 1971, nr 3/35, s. 139; R. Dunin, M. Kuryłowicz, J. Wrona, Stronnictwo Demokratyczne w województwie lubelskim w latach 1944-1975, W-wa 1981, s. 35.

[26] J. Krawulski, Powstanie i rozwój organizacyjny Związku Młodzieży Demokratycznej w Wielkopolsce w latach 1945-1948, „ZH-P SD", 1982, z. 3-4 (34-35), s. 91, tab. 3; Cz. Kozłowski, Związek Młodzieży Polskiej, dz. cyt. s. 7-41, tal. 2; A. Konieczny, Z dziejów ruchu młodzieżowego w woj. katowickim 1945-1970, Katowice 1972, s. 24 podaje, że ZMD w Katowicach liczyło ok. 3 tys. członków, co wydaje się liczbą przesadzoną w konfrontacji z innymi źródłami.

ju ZMD posiadało w swych szeregach zaledwie 9838 czł. na ogólną liczbę 750 000 zorganizowanej młodzieży co stanowiło zaledwie 1,3% i zdecydowanie plasowało Związek na ostatnim miejscu wśród organizacji młodzieżowych bloku demokratycznego[27].

Jednym z najistotniejszych problemów stojących przed ruchem młodzieżowym w pierwszych latach Polski Ludowej była współpraca między poszczególnymi związkami, ujednolicenie ideowe i wypracowanie wspólnych metod działania. Służyła temu celowi Główna Komisja Współpracy Organizacji Młodzieżowych. Niezależnie od tego coraz częściej odzywały się głosy, szczególnie z kręgów ZMW, o konieczności Zjednoczenia wszystkich organizacji młodzieżowych. Wprawdzie przestrzegano przed zbyt szybkim i mechanicznym zjednoczeniem, tym niemniej myśl ta zaczęła coraz częściej pojawiać się w dyskusjach gremiów kierowniczych czterech związków[28]. Ostatecznie na posiedzeniu ZG ZMW, RN OM TUR, ZG ZMW „Wici" i RZ ZMD w dniu 16 kwietnia 1948 r. przyjęto deklarację w jedności młodzieży polskiej, powołano Centralny Komitet Jedności w składzie 21 osób (ZMD reprezentowali: W. Nagórski, W. Smiśniewicz, L. Guzicki), którego zadaniem było przygotowanie i przeprowadzenie kampanii zjednoczeniowej oraz tworzenie terenowych Komitetów Jedności wszystkich szczebli.

Jeszcze przed utworzeniem Centralnego Komitetu Jedności, bo 13 kwietnia 1948 r. Komitet Polityczny SD przyjął uchwałę w sprawie zjednoczenia ruchu młodzieżowego. „Komitet Polityczny Stronnictwa Demokratycznego uważa proces dojrzewania jedności młodzieży polskiej za proces w sposób istotny wzmacniający ruch młodzieżowy a tym samym wzmacniający siły demokracji polskiej. Proces ten jest wyrazem głębokich przemian ideowych na terenie młodzieżowym". I dalej: „Komitet Polityczny SD doceniając wielkie znaczenie polityczne zjednoczenia ruchu młodzieżowego i konieczność jak najszybszej jego realizacji, postanawia poprzeć wysiłki młodzieży polskiej zmierzającej do zbudowania jednolitej ludowo-demokratycznej organizacji"[29]. Także Rada Naczelna SD przyjęła 25 kwietnia 1948 r. rezolucję, w której uważano, że „zróżnicowanie organizacyjne ruchu młodzieżowego straciło zasadniczo obiektywnie uzasadnienie, że stało się czynnikiem utrudniającym wypełnienie zadań jakie stoją przed ruchem młodzieżowym w ustroju demokracji ludowej"[30].

---

[27] B. Fijałkowska, Ideowo-polityczna działalność związków młodzieży w Polsce w latach 1944-1957, Warszawa 1978, s. 126.

[28] Cz. Kozłowski, Umowa o jedności działania między ZMW, OM TUR, ZMW RP „Wici" i ZMD w 1947 r. „Pokolenia",.1966, nr 2/14, s. 15-16; J. Morawski, Idea jedności dojrzała, „Walka Młodych", nr 6 u 2.II.1947.

[29] „Kurier Codzienny", nr 104 z 16.IV.1948.

[30] Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej, dz. cyt., s. 242; Posiedzenie Rady Naczelnej Stronnictwa Demokratycznego w dniu 25 kwietnia 1948 r., Rezolucja Rady Naczelnej, Warszawa 1948, s. 23-24.

13 lipca 1948 r. odbyło się ostatnie posiedzenie Rady Związkowej ZMD, któremu nadano uroczysty charakter. W przemówieniu sekretarz SD L. Chajn podkreślił wkład ZMD w kształtowanie nowych postaw młodzieży równocześnie jednak apelował, aby młodzież zrywając organizacyjną więź z SD kontynuowała w nowej organizacji ten nurt ideowo-polityczny, którego reprezentantem było SD. „W szeregach zjednoczonej organizacji będziemy zawsze wierni naszym dobrym tradycjom, będziemy dalej walczyć i pracować nad wychowaniem nowego człowieka i obywatela demokraty, który będzie dobrze budował nasz kraj, który zawsze sprosta obowiązkom i zadaniom przed nim do wykonania postawionym, który zawsze pozostanie bojownikiem wolności i niepodległości, wiernym sprzymierzeńcem tych wszystkich narodów, które walczą o wolność społeczną i polityczną, demokrację i o pokój" - głosiła ostatnia uchwała Rady Związkowej ZMD.

Trzyletni okres samodzielności organizacyjnej Związku Młodzieży Demokratycznej zamknięty został lipcowym zjazdem zjednoczeniowym we Wrocławiu, w wyniku którego powstała w miejsce czterech, jedna organizacja młodzieżowa - Związek Młodzieży Polskiej. Nie wszyscy jednak członkowie ZMD, podobnie jak w innych organizacjach, aprobowali proces unifikacji. Wiele organizacji wojewódzkich ZMD (np. Katowice, Gdańsk, Łódź) było przeciwnych zjednoczeniu uzasadniając to tempem i brakiem platformy ideowej. Natomiast wśród poznańskich członków ZMD przeważała w 1948 r. wątpliwość co do celowości tworzenia w początkach Polski Ludowej wielu organizacji młodzieżowych uważając, że znacznie lepiej byłoby utworzyć w 1945 r. jedną organizację, co ułatwiłoby młodzieży uniknąć wielu rozczarowań[31].

Sprawy młodzieży w Stronnictwie Demokratycznym ostatecznie rozstrzygnął III Komgres SD (2.X.1949 r.). Wprowadzone zmiany w statucie określały, że „do Stronnictwa przyjmowane mogą być osoby pełnoletnie; osoby w wieku do lat 20 przyjmowane być mogą w zasadzie tylko do szeregów ZMP" (§ 7 c.)[32].

Rozpoczynający się okres, obejmujący lata 1949-1956 pozbawiał w zasadzie Stronnictwo Demokratyczne możliwości oddziaływania na młodzież, tworzenia własnego zaplecza organizacyjnego i kształtowania w młodym pokoleniu Polaków postaw zgodnych z ideologią i programem Stronnictwa.

3. Stosunek Stronnictwa Demokratycznego do problemu młodzieży w latach 1956-1965

Połowa lat pięćdziesiątych charakteryzowała się występowaniem bardzo silnych procesów dezintegracyjnych, które swoim zasięgiem objęły nie tylko partie i stronnictwa polityczne, ale może w szczególnie widoczny sposób, bardziej żywiołowo, uzewnętrzniały się w różnych środowiskach mło-

---

[31] G. Słabek, Działalność Głównego Komitetu Wykonawczego, dz. cyt., s. 90-91.

[32] Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej, dz. cyt. s. 397.

dzieżowych. Istniejąca w latach 1948-1956 jedyna organizacja młodzieżowa - Związek Młodzieży Polskiej - w styczniu 1957 r. rozwiązał się, co stworzyło formalne możliwości kształtowania się podstaw organizacyjnych nowych związków młodzieży, reprezentujących różne światopoglądy i środowiska, lecz równocześnie stojących na gruncie budowy socjalistycznego państwa polskiego. Pragnęły one jedynie odrodzić prawdziwie demokratyczne warunki samodzielności organizacyjnej, uzdrowić kierowanie i zarządzanie państwem, doprowadzić do odrzucenia systemu dyrygowania życiem społeczno-politycznym i gospodarczym Polski przez PZPR, co miało miejsce w minionym okresie.

Na tle tych głębokich przeobrażeń i burzliwych przemian jakie przeszła młodzież w 1956 r. zrodziły się dwie podstawowe organizacje: Związek Młodzieży Socjalistycznej i Związek Młodzieży Wiejskiej. Do pierwotnej nazwy wrócił Związek Harcerstwa Polskiego, na uczelniach powstała środowiskowo-zawodowa organizacja studencka - Zrzeszenie Studentów Polskich, a w lipcu 1958 r. powołano do życia Koła Młodzieży Wojskowej.

Przeobrażenia ideowo-organizacyjne wystąpiły także w tych środowiskach, które w przeszłości stanowiły bazę rekrutacyjną dla Stronnictwa Demokratycznego. Dotyczyło to przede wszystkim części młodzieży studenckiej, kręgów inteligenckich i drobnomieszczańskich. Stronnictwo jednak nie przejawiało większego zainteresowania, w każdym razie w oficjalnych enuncjacjach, zaistniałą sytuację wśród młodzieży. Wprawdzie uchwała Plenum Centralnego Komitetu SD z 10 października 1956 r. we fragmencie podjęła sprawę młodzieży stwierdzając: „Zacieśnić więź Stronnictwa ze środowiskiem jego bazy i młodzieżą tej bazy poprzez konsekwentną realizację ich słusznych i realnych postulatów w celu uaktywnienia ich w życiu politycznym oraz pozyskania nowych członków stronnictwa"[33] lecz nie oznaczało to wcale, że Stronnictwo Demokratyczne było zainteresowane tworzeniem własnej organizacji młodzieżowej związanej ideologicznie i programowo z nim, ale chodziło raczej o pozyskanie nowych członków dla SD, aby choć częściowo zrekompensować sobie straty poniesione po roku 1949. Stąd powstający w końcu 1956 r. Związek Młodych Demokratów nie znajdował się bezpośrednio w sferze zainteresowań Stronnictwa Demokratycznego. Związek pozostawiony został jakby swemu losowi w sensie organizacyjnym i ideologicznym, a przecież jak stwierdził w wywiadzie prasowym Piotr Stefański Związek Młodych Demokratów „... nie był jeszcze organizacją skrystalizowaną wewnętrznie był to rodzaj porozumienia różnych grup: łódzkiej, warszawskiej i paru innych"[34]. ZMD mógł stanowić doskonałą bazę odbudowania zaplecza organizacyjnego Stronnictwa na gruncie młodzieżowym.

Samodzielna próba działalności ZMD była krótkotrwała. Zdołano jedynie wydać „Deklarację ideowo-programową Związku Młodych Demokratów"[35], ale

[33] Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej. Wybór dokumentów z lat 1950-1958, Cz. 2, t. 1. Warszawa 1970, s. 308.

[34] Demokraci o demokracji, „Perspektywy", nr 10 z z.III.1981 r.

[35] Deklaracja ideowo-programowa Związku Młodych Demokratów, „Tygodnik Demokratyczny", nr 50 z. 12.XII.1956 r.

na tym w zasadzie działalność Związku została zakończona, gdyż 16 stycznia 1957 r. Zarząd Główny Związku Młodych Demokratów podjął uchwałę o rozwiązaniu Związku uznając, że jego członkowie mają możność działania w Kołach Młodych Stronnictwa Demokratycznego[36].

Warto w tym miejscu wskazać na podstawowe założenia ideowo-programowe zawarte w Deklaracji. Na wstępie stwierdzono, że myśl stworzenia nowej organizacji młodzieżowej, „nie jest wynikiem jakiejś abstrakcyjnej spekulacji, ale wyrasta jak najbardziej z warunków społecznych jakie powstały w ostatnim okresie, szczególnie od XX Zjazdu KPZR i VIII Plenum. Zmiany zachodzące w życiu kraju, śmiała krytyka form i metod działania minionego okresu (...) wyzwoliły w masach młodzieżowych dążenie do swobodnej wymiany myśli, do śmiałego wyrażania swych przekonań". Dobór młodzieży do poszczególnych organizacji miał, zdaniem autorów Deklaracji, odbywać się poprzez wyznawanie zbliżonych poglądów politycznych i ideologicznych.

Ponadto w Deklaracji znalazła się negatywna ocena Związku Młodzieży Polskiej. Wskazywano, iż powstanie tej organizacji odbywało się mechanicznie i było „... jaskrawym wyrazem braku stabilizacji życia politycznego polskiej młodzieży", wstępowanie do ZMP odbywało się przypadkowo a do organizacji należeli niejednokrotnie ludzie, którzy widzieli tylko własne korzyści. Charakterystycznym było to, co zresztą widoczne było także w innych organizacjach młodzieżowych powstających w tym czasie, że nie dostrzegano w działalności ZMP żadnych pozytywów, nie wskazywano na te aspekty, które stanowiły trwały dorobek organizacji.

Jakim miał być Związek Młodych Demokratów? Dążono do tego, aby ZMD był organizacją demokratyczną, kształtującą swój program w oparciu o analizę realnych warunków, w których odbijać się będą „... poglądy i dążenia najszerszych rzesz młodzieży". Cele organizacji, sformułowane w Deklaracji były bardzo lapidarne: „Związek Młodych Demokratów walczy o sumienną i demokratyczną Polskę.
Jak najczynniej budujemy polski model socjalizmu.
Przez polski model socjalizmu rozumiemy demokrację socjalistyczną".

Drogami, które miały doprowadzić do realizacji tych celów było: zlikwidowanie monopartyjności[37] w życiu politycznym i społecznym, wprowadzenie szerokich swobód demokratycznych, których gwarantem miał być Sejm, rozwijanie własności społecznej z „... równoczesnym rozwojem drobnej własności i wytwórczości prywatnej", oparcie kierownictwa gospodarką narodową na samorządach robotniczych, stosowanie w praktyce właściwej polityki kadrowej opartej na haśle „właściwy człowiek na właściwym miejscu", zaś w sferze nauki prowadzenie swobodnych badań naukowych.

---

[36] J. Boberski, Z perspektywy 25 lat, „Tygodnik Demokratyczny" nr 3 z 21.III.1982.

[37] Pod pojęciem monopartyjności rozumiano hegemoniczną rolę PZPR, która w pierwszej połowie lat pięćdziesiątych sprowadziła ZSL i SD w zasadzie do „otoczki politycznej" bez równopartnerskich uprawnień w podejmowaniu decyzji. Ponadto należy pamiętać o występujących w tych latach tendencjach do stworzenia w Polsce systemu monopartyjnego, a tym samym zlikwidowania obu sojuszniczych stronnictw.

Związek Młodych Demokratów miał grupować ludzi o jednolitych poglądach politycznych, równocześnie utrzymując ścisłą łączność z pozostałą młodzieżą, reprezentującą inną ideologię. „Zrywamy z wszelkiego rodzaju podziałami ludzi według ich przynależności narodowej, rasowej a w szczególności według wyznawanych światopoglądów. Jesteśmy organizacją wielo-światopoglądową. Członkami naszej organizacji może być zarówno młodzież o światopoglądzie materialistycznym, katolickim jak i innym, światopoglądy mogą być różne, ale idee demokratyczne są jedne - zarówno dla robotnika jak i chłopa i inteligenta" - głosiła Deklaracja.

Swych członków Związek pragnął wychować „... w duchu patriotyzmu, prawdziwego internacjonalizmu, poszanowania praw i godności człowieka".

Deklaracja kończyła się wezwaniem do młodzieży: „Komu drogie są nasze zasady, kto czuje się na siłach wcielać się w życie, kto chce budować demokrację i socjalizm - tego witamy w naszym związku".

Sprecyzowane w Deklaracji założenia ideowo-programowe nawiązywały do poglądów demokratycznych, które zrodziły się w okresie międzywojennym w Sekcjach Młodych Klubów Demokratycznych, w Ruchu Młodej Demokracji okresu okupacji, jak również były nawiązaniem do podobnych założeń ideowo-programowych Związku Młodzieży Demokratycznej lat 1945-1948.

Krótki okres istnienia Związku Młodych Demokratów został przerwany decyzją Zarządu Głównego z 16 stycznia 1957 r. o rozwiązaniu Związku. Poza tym lakonicznym komunikatem nie podano do publicznej wiadomości żadnego uzasadnienia takiej decyzji.

Zapewne nie bez wpływu na styczniową decyzję ZMD była uchwała Prezydium CK SD z 11 stycznia 1957 r., która m.in. stwierdzała: Biorąc pod uwagę fakt zróżnicowania światopoglądowego młodzieży i uznając potrzebę ideologicznego i organizacyjnego związania ze Stronnictwem młodzieży, stojącej na gruncie Niepodległej Polski Socjalistycznej i programu Stronnictwa, Prezydium Centralnego Komitetu Stronnictwa Demokratycznego postanawia tworzyć Koła Młodych Stronnictwa Demokratycznego.

Stronnictwo Demokratyczne nie przewiduje innych form swojej działalności organizacyjnej wśród młodzieży"[38].

Przyczyn takiej decyzji, zarówno Prezydium CK SD jak i Zarządu Głównego ZMD należy szukać raczej poza obu organizacjami. W cytowanym wcześniej wywiadzie[39] P. Stefański na temat ten stwierdził: „W tym samym czasie, w początkach 1957 r., rozstrzygała się w Polsce sprawa modelu ruchu młodzieżowego. Linia - powiedzmy tu - Władysława Gomułki, czy też jego wizja wyglądała mniej więcej tak: teraźniejszość ciągle jeszcze jest złożona i ciągle jeszcze składa się z różnych orientacji, ale socjalistyczna przyszłość musi się wyłonić jako formacja bardziej już jednolita. Sprawa młodzieży i ruchu młodzieżowego jest do tego kluczem. Trzeba za-

---

[38] Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej, cz. 2, t. 1, dz. cyt., s. 334; „Tygodnik Demokratyczny", nr 13 z 13-15.I.1957.

[39] Demokraci o demokracji, dz. cyt.

tem uznać różnice środowiskowe, tzn. wieś - miasto. Natomiast nie można budować modelu ruchu młodzieżowego w oparciu o podziały światopoglądowe czy też polityczne. Ta doktryna stała się dla ruchu koncentrującego się wokół ZMD potężną rafą i zderzenie z nią było bardzo bolesne."

Potwierdzeniem tej opinii był fakt istnienia tylko organizacji młodzieżowych o charakterze środowiskowym: ZMS, ZMW, ZSP czy ZHP. Trudno bowiem inaczej wytłumaczyć fakt rezygnacji przez Stronnictwo Demokratyczne z posiadania własnego zaplecza w ruchu młodzieżowym i tym samym pozbawiać się szans naboru nowych członków.

Kontynuacją i rozszerzeniem uchwały Prezydium CK SD z 11 stycznia 1957 r. było pismo okólne Prezydium SK z dnia 2 lutego 1957 r. skierowane do poszczególnych Wojewódzkich Komitetów w sprawie tworzenia Kół Młodych. W piśmie m.in. stwierdzono: „Sytuacja wśród młodzieży, jak powstała na tle rozwiązania b. ZMP i późniejszego utworzenia Związku Młodzieży Socjalistycznej i Związku Młodzieży Wiejskiej, wskazuje na istnienie poważnego zróżnicowania światopoglądowego wśród młodzieży i na konieczność dopomożenia jej w znalezieniu słusznej, prawidłowej drogi.

Wielu spośród członków tworzącego się w swoim czasie ZMD - wyrażało chęć bliższego związania swej działalności z SD a nawet chęć wstąpienia w szeregi SD. Obecnie istnieje obawa, że wielu wartościowych, młodych ludzi, którym bliski był program SD pozostanie wogóle poza istniejącymi organizacjami młodzieżowymi"[40].

W piśmie tym wskazywano na brak zainteresowania sprawami młodzieży i jej werbunku do Stronnictwa ze strony poszczególnych Wojewódzkich Komitetów. Apelowano więc o zwiększenie wysiłku na tym polu przez WK, zajęcie się naborem wśród młodzieży akademickiej oraz w środowiskach będących bazą rekrutacyjną dla SD, tzn. wśród inteligencji oraz młodzieży rzemieślniczej.

Władze centralne SD doceniały problem przyciągnięcia młodzieży do szeregów Stronnictwa nie tylko ze względu na wzrost ilościowy ale także z powodu możliwości ożywienia działalności. Podkreślano te elementy w wytycznych Prezydium CK SD z czerwca 1957 r. w sprawie pracy instancji Stronnictwa stwierdzając: „Młodzi ludzie wstępujący do Stronnictwa i wnoszący kapitał entuzjazmu i zdrowych ambicji politycznych winni znaleźć rzetelną i treściwą pomoc w procesie ich dojrzewania polityczno-ideologicznego i w wypełnianiu zadań Stronnictwa Demokratycznego"[41].

Także w czasie obrad IX Kongresu w styczniu 1958 r. znalazło się miejsce do podjęcia problemu młodzieżowego, choć nie w takim stopniu jak można było oczekiwać. Przyjęte założenia programowe na ten temat stwierdzały jedynie: „Widząc ważną rolę organizacji młodzieżowych w wychowaniu

---

[40] Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej, cz. 2, t. 1 dz. cyt., s. 335. Także uchwała plenarnego posiedzenia CK SD z 16-17 marca 1957 r. wskazywała na potrzebę rozwijania Kół Młodych SD, jako integralnej części Stronnictwa, Tamże s. 353-354.

[41] Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej. Wybór dokumentów z lat 1959-1969, cz. 2, t. 2, Warszawa 1970, s. 43.

młodzieży - Stronnictwo Demokratyczne będzie popierać działalność istniejących związków młodzieżowych, a poprzez Koło Młodych Stronnictwa - stwarzać warunki właściwego rozwoju moralnego, społecznego oraz ideowo-politycznego młodych inteligentów i rzemieślników - członków Stronnictwa Demokratycznego"[42].

Zabiegi w celu zwiększenia szeregów Stronnictwa, szczególnie o młodzież zgrupowaną w Kołach Młodych SD nie przyniosły jednak spodziewanych efektów, bowiem w połowie 1958 r. było ich zaledwie 35 (12 kół akademickich, 7 kół Młodej Inteligencji, 14 kół Rzemieślniczych i 2 koła mieszane) zrzeszając około 800 osób. Także w następnych latach przyrost kół, choć widoczny, nie był jednak znaczny, gdyż w końcu lutego 1959 r. było ich 56, w maju 1960 r. - 113, a w grudniu 1960 r. - 138[43].

Oceniając stan ilościowy, Kół Młodych na połowę 1958 r. Zespół Organizacyjny CK SD stwierdzał: „Biorąc za podstawę cyfry określające ilości Kół Młodych - należy stwierdzić, że żadnej lub prawie żadnej działalności nie przejawiły dotychczas organizacje i instytucje województw: kieleckiego, koszalińskiego, krakowskiego, łódzkiego, opolskiego, olsztyńskiego i zielonogórskiego.

W wyniku oddziaływania organizacyjnego na młodzież innych organizacji wojewódzkich Stronnictwa - poza województwem bydgoskim i poznańskim - należałoby określić jako bardzo mierne i raczej tylko formalne"[44].

Województwo poznańskie obok bydgoskiego, stawiano więc za przykład dla innych Wojewódzkich Komitetów SD. Ocena ta była jednak mocno przesadzona. Trudno bowiem mówić o sukcesie organizacyjnym, jeżeli do 1960 r. w Wielkopolsce istniało zaledwie 5 kół (akademickie i inteligencji pracującej w Poznaniu, rzemieślnicze w Gostyniu i Strzałkowie oraz młodzieży pracującej w Kole). W 1961 r. przybyło dalszych 6 kół, zrzeszających ogółem 198 członków[45]. „Województwo poznańskie zajmowało w kraju 6 miejsce pod względem liczby ich członków. Najistotniejszy rozwój ilościowy Kół Młodych wystąpił w 1962 r. po obradach Prezydium Centralnej Komisji do Spraw Kół Młodych w Poznaniu z udziałem wiceminister E. Krassowskiej. Liczba kół wzrosła do 17, a liczba członków do 306. Do momentu integracji w 1965 r. liczba kół Młodych wzrosła do 27, zrzeszając 630 członków." - pisze M. Rum[46].

W celu zaktywizowania pracy z młodzieżą starano się młodych członków SD kierować do pracy w ZHP, odciążać od innych pracy organizacyjnej czy

---

[42] Tamże, Przyjęty na IX Kongresie statut nic jednak nie wspomniał o istnieniu Kół Młodych.

[43] Tamże, s. 44; J. Boberski, Z perspektywy 25 lat - dz. cyt.

[44] Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej, cz. 2, t. 2 dz. cyt., s. 44.

[45] J. Krawulski, Stronnictwo Demokratyczne we wschodnich powiatach Wielkopolski w latach 1945-1975, „Rocznik Koniński", t. 5. Poznań 1977, s. 87-88; M. Rum, XXX lat SD w Wielkopolsce 1945-1975, Warszawa 1975, s. 146-147.

[46] Tamże, s. 147.

tworzyć różnego rodzaju kluby dyskusyjne, grupy samokształceniowe, kursy języków obcych, imprezy turystyczne itp.[47] Wszelkie te próby, o czym była mowa wyżej, nie przyniosły jednak spodziewanych sukcesów.

Wśród przyczyn, które były u podstaw nikłego zainteresowania instancji wojewódzkich SD, jak i samej młodzieży można wskazać na następujące: brak doświadczenia instancji wojewódzkich w pracy z młodzieżą wymagającego odmiennego podejścia do tych problemów, brak w większości województw tradycji organizacji młodzieżowej wyznającej pokrewieństwo ideowe ze Stronnictwem, którego był Związek Młodzieży Demokratycznej z lat 1945--1948, niechęć poważnej części młodzieży do bezpośredniego angażowania się w działalność partii politycznej, rozbicie wytworzonych kolektywów młodzieżowych czy wreszcie uleganie władz centralnych Stronnictwa naciskom zewnętrznym przeciwnym tworzeniu przez SD własnej organizacji młodzieżowej. Uzasadniano to nadrzędnością interesów państwa i socjalizmu w Polsce.

Powstające Koła Młodych dość trudno asymilowały się ze Stronnictwem. Ich stosunek do programu SD był bardzo często krytyczny. Rodził się bardzo silny trend do poszukiwania własnej tożsamości organizacyjnej i ideowej co doprowadzało do otwierania się SD na zewnątrz, jak to określił P. Stefański[48]. Oznaczało to, że zaczęły wewnątrz Stronnictwa pojawiać się tendencje odśrodkowe, zmierzające do wypracowania dla Kół Młodych samodzielności, przede wszystkim w sferze ideowo-programowej. Tendencje te były mniej kompromisowe, mniej podatne na wpływy zewnętrzne. Dało się to zauważyć szczególnie w latach 1964-1965. Ten swoisty bunt określano mianem odradzania się tendencji demoliberalnych, sugerowano jakoby było to nawracanie do tradycji burżuazyjnych, wskazując równocześnie, iż Koła Młodych rozbijają jedność ruchu młodzieżowego „zwłaszcza na terenie szkół wyższych, budowanie jedności moralno-politycznej polskiej młodzieży. I odtąd, od 1965 r. problem inteligencji i młodzieży to dwa punkty, które obciążyły wzajemne stosunki międzypartyjne"[49]. Stano bowiem na stanowisku, że inteligencja w zdecydowanej większości była ukształtowana w warunkach ustroju socjalistycznego, w związku z tym nie może pozostawać pod poważnymi wpływami Stronnictwa Demokratycznego.

Problem dotyczący likwidacji odrębności organizacyjnej kół Młodych i włączenie ich w ogólne struktury Stronnictwa dojrzał między VIII Kongresem (8-10.II.1965 r.) a III Plenum CK SD w lipcu 1965 r. Wprawdzie P. Stefański w cytowanym wywiadzie stwierdził, jakoby likwidacja odrębności Kół Młodych nastąpiła na VIII Kongresie w lutym 1969 r., lecz przeczą temu uchwalone wytyczne programowe[50] jak również uchwalony ze zmianami

[47] Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej, cz. 2, t. 2, dz. cyt., s. 81-82. 107. 127.

[48] Demokraci o demokracji, dz. cyt.

[49] Tamże.

[50] Wytyczne programowe w sprawach młodzieży stwierdziły: „Doceniając wagę problemu kształtowania postaw młodego pokolenia Stronnictwo Demokratyczne dążyć będzie do rozwijania pracy ideowo-wychowawczej w środowiskach swej bazy społecznej". Stronnictwo Demokratyczne w Polsce Ludowej, cz. 2, t. 2, dz. cyt., s. 458.

statut. W § 25 statut stwierdzał: „Członkowie Stronnictwa mogą być zgrupowani w kołach zakładowych (pracowniczych), zawodowych (środowiskowych, branżowych), terenowych lub w kołach młodych"[51]. Dopiero na III Plenum ówczesny Sekretarz Generalny Jan Karol Wende wysunął kwestię ujednolicenia struktur organizacyjnych SD. Znaczyło to także potwierdzenie w piśmie okólnym Sekretariatu Generalnego CK SD z 16 lipca 1965 r., w którym m.in. pisano: „Jednym z problemów, któremu poświęcono wiele miejsca w obradach III Plenum, był problem dwukierunkowej integracji organizacyjnej kół młodych z kołami innych typów. Integracja ta, aczkolwiek ma w swym zewnętrznym wyrazie charakter organizacyjny w istocie swej powinna być traktowana jako zadanie polityczne.

Proces integracji winien prowadzić do pogłębienia naszego oddziaływania na młodszą generację środowisk działania Stronnictwa w nowych jednolitych partyjnie formach i umożliwić lepsze wykorzystanie w pracy politycznej Stronnictwa naszego młodszego aktywu"[52].

III Plenum CK SD z lipca 1965 r. zamknęło więc kolejny okres dotyczący problemu młodzieży w Stronnictwie. Taka decyzja wpłynęła zapewne ujemnie na siłę Stronnictwa Demokratycznego, odcięła zdecydowanie napływ młodych członków i równocześnie wykazała, że władze SD mało zdecydowanie walczyły o przysługujące im miejsce w trójpartyjnym systemie politycznym Polski, pozbawiając się posiadania własnego zaplecza w postaci organizacji młodzieżowej jaką dla PZPR był Związek Młodzieży Socjalistycznej, zaś dla ZSL - Związek Młodzieży Wiejskiej.

4. Zakończenie

Pierwszy, dwudziestoletni okres działalności Stronnictwa Demokratycznego po II wojnie światowej charakteryzował się istnieniem, jakby trzech odrębnych okresów działania. W latach 1945-1948, podobnie jak inne partie i stronnictwa, aktywnie włączyło się, na miarę swych możliwości, w nurt odbudowy życia gospodarczego. Lata następne (1949-1956) to ogromny marazm organizacyjny, liczba członków spadła wtedy o około 50%. Stronnictwo było sprowadzane raczej do symbolu niż rzeczywistej partii politycznej. Wreszcie lata 1957-1965 charakteryzują się próbą odbudowy organizacyjnej, przywróceniem właściwego miejsca w strukturze politycznej Polski oraz podniesieniem prestiżu w opinii społecznej.

Podobne trzy okresy wystąpiły w działalności SD w odniesieniu do problemu młodzieżowego. W pierwszych latach Stronnictwo posiadało własne zaplecze młodzieżowe w postaci Związku Młodzieży Demokratycznej, który wprawdzie był najsłabszym ogniwem wśród organizacji młodzieżowych partii bloku demokratycznego, ale było to raczej spowodowane ograniczoną bazą rekrutacyjną niż indolencją organizacyjną Stronnictwa. W okresie drugim dla partii sojuszniczych (ZSL, SD) problem młodzieżowy zasadniczo nie

---

[51] Tamże, s. 522.

[52] Tamże, s. 551.

istniał, gdyż działała tylko jedna organizacja - ZMP, będąca pod wpływami ideowymi PZPR. Dziwnym natomiast jest okres trzeci. Z pozoru wydaje się, że SD dobrowolnie zrzekło się posiadania własnego związku młodzieżowego. Czy tak było rzeczywiście? Należy przypuszczać, że istotniejszą rolę odegrały tutaj czynniki leżące poza SD, które uniemożliwiły Stronnictwu odbudowę własnego zaplecza młodzieżowego. Trudno bowiem inaczej zrozumieć obojętność SD wobec powstającego Związku Młodych Demokratów w końcu 1956 r., a później włączenie go w skład Stronnictwa w postaci wydzielonych Kół Młodych, które przecież były częścią składową SD lecz nie samodzielnym ruchem młodzieżowym związanym tylko ideowo z partią polityczną.